

Razvitak hrvatskih otoka

NA KRAJU SERIJE O OTOCIMA

Na samom smo kraju velike serije u kojoj smo obradili sve naseljene i poneki nenaseljeni hrvatski otok. Serija je napisa započela u broju 7. iz 1997., a završava evo u ovom 1. broju iz 2001. godine. Trajala je pune tri i pol godine, praktički je bila tiskana u svakom broju našeg časopisa, osim u pet posebnih koji su bili u cijelosti posvećeni nekim događajima, pojavama ili projektima. To je bez ovog broja 37 priloga s prosječno više od 7 punih stranica, što točno iznosi 296 stranica s gotovo 700 novinarskih kartica i točno 496 tiskanih fotografija i crteža. Po trajanju i po broju objavljenih stranica to je najopsežnija kontinuirana serija koju je časopis *Građevinar* poduzeo u svojoj 53 godine dugoj povijesti. Da bi se u cijelosti predstavili svi naši naseljeni otoci trebalo je proputovati

Vele Srakane pokraj Lošinja

tisuće kilometara te preploviti više stotina milja i pritom snimiti približno 4000 fotografija. Valjalo je uz to pročitati cijelu jednu malu biblioteku knjiga i članaka te pregledati mnoštvo leksikona i zemljopisnih karata. Za to smo se koristili svim mogućim prijevoznim sredstvima, najviše automobilima, ali i avionima, autobusima i vlakovima te trajektima, brodovima i unajmljenim čamcima,

AT THE END OF THE SERIAL ON ISLANDS

We have reached the end of the series of articles on populated islands in Croatia, which started in the issue No. 7 in 1997. We tried to present their level of development as influenced by many factors such as, first of all, transport links and vicinity of mainland, so that all islands that are linked to the mainland by bridge rank among the developed ones. Current approach to islands is burdened by confusing data and standpoints. We do not know which island is the biggest, which one is the most densely populated, and even how many of the islands there actually are. The efforts furnished so far have shown many good intentions and even some modest results. However, much more attention should be consecrated to the most disadvantaged islands. General impression is that an insufficient use is made of measures that are both inexpensive and quite helpful to local population. The approved law on islands missed the opportunity to solve the biggest problem of the islands - a great number of empty and abandoned houses and uncultivated fields.

a nije izostalo ni pješačenje. Početak serije potaknut je prihvaćanjem Nacionalnog programa razvitka otoka (Sabor Republike Hrvatske, 28. veljače 1997.), a namjera nam je bila prikazati stvarno stanje za što je trebalo obići sve naseljene otoke jer smo znali da se prava istina o svakom

otoku može saznati tek izravnim uviđom. U pripremi serije imali smo podršku i pomoć Centra za otoke iz sadašnjeg Ministarstva javnih radova, graditeljstva i obnove.

Otoci su naime beskrajno raznoliki i ni jedan nema svog dvojnika. Na njihovu raznolikost osim oblika i veličine utječe blizina kopna, prometna povezanost, opskrbljenost vodom, stanje infrastrukture, gospodarski

resursi, plodnost zemlje, razvedenost i sigurnost luka, demografska struktura i još štošta drugo. Bili smo uvjereni, a za trajanja naše serije to se i potvrdilo, da je poznavanje otoka i njihovih problema vrlo slabo te da mnogi, a čak i oni koji odlučuju, otoke doživljava samo kao živopisne kulise na morskoj pučini i mjestom za lijep i ugodan godišnji odmor u čistome moru i na čistom zraku. Pritom zaboravljaju da na tim otocima žive ljudi život kojih izvan ljetne sezone nipošto nije lak budući da su njihovi troškovi značajno veći, kojima su nedostupni mnogi uobičajeni sadržaji na kopnu, koji su u slučaju nevremena potpuno odsječeni od zdravstvenih, prosvjetnih i kulturnih ustanova, a nerijetko ostaju i bez najnužnije opskrbe. Bez uvida u probleme svakoga pojedinog otoka nemoguće je donositi odluke o njihovu razvitku. Te odluke mogu biti samo uopćene, deklarativne i neprovedljive. No u izradi državne strategije razvitka otoka, a to može biti i jedan od zaključaka ove naše serije, valja s određenom rezervom razmatrati i prijedloge samih otočana. Oni se međusobno još slabije poznaju negoli što je to slučaj sa stanovnicima kopna. To je i razumljivo jer su prometno povezani samo s kopnom, i međusob-

Komiža na Visu - tradicionalno ribarsko središte

no se malo ili nikako posjećuju, te su stoga okupirani vlastitim problemima i često nemaju ni razumijevanja ni strpljenja za probleme i teškoće susjeda s najbližih otoka.

Dosadašnje raskošne publikacije o otocima bile su redovito ispunjene prelijepim fotografijama prirodnih ljepota i sačuvane baštine. Osim toga raširenoga reprezentativnog pristupa postoji i dosta brošura namijenjenih turistima s mnoštvom ciljanih, površnih, a nerijetko i netočnih podataka. Ostale su publikacije o otocima, skupinama otoka ili o pojedinom otoku opterećene pristupima i zanimanjima svojih autora. Stoga imamo mnogo (nažalost za neke otoke i ništa) vrijednih prikaza građe i klime pojedinih otoka i otočnih skupina, povijesnih prikaza, prikaza graditeljske baštine, gospodarskih studija razvoja i još koječega drugog, no gotovo da ni jedan otok nema svoj cjelovit prikaz koji bi to sve uključio, ali i govorio o sadašnjim svakodnevnim gospodarskim i infrastrukturnim problemima. Upravo je prikaz ukupnih sadržaja jednog otoka bilo i glavno geslo ove naše dugotrajne serije. Zanimanje čitatelja za takav pristup uvjerilo nas je da smo bili u pravu. Stoga su se iz broja u broj naši napi-

si proširivali, a neki su otoci (Brač, Hvar i Korčula) prikazani i u dva nastavka, što je na određen način bila i nepravda prema otocima koje smo opisali u početku serije jer su prikazivani logičkim slijedom - od sjeverozapada prema jugoistoku. Zbog zanimanja čitatelja namjeravamo sve objavljene napise tiskati u posebnoj knjizi, dakako uz nadopunu početnih napisa, ispravljanje određenih nepreciznosti i netočnosti (kojih je dakako bilo, ali vjerujemo vrlo malo), ispuštanja ponavljanja uvjetovanih periodičnošću našeg časopisa te izostavljanjem ili preradom podataka i opisa usko povezanih s

vremenom objavljivanja. Od početka naše serije mnogo se toga promijenilo i na kopnu i na otocima. U međuvremenu su značajno porasli turistički posjeti, a turizam je ključni gospodarski čimbenik svih naših naseljenih otoka, utemeljene su čak i nove općine (Murter primjerice), a mnogi naši sugovornici nisu više na funkcijama koje su zauzimali kada smo ih posjetili. U međuvremenu je izglasan i Zakon o otocima (Hrvatski državni sabor, 26. ožujka 1999.), ali o njemu ćemo potanko govoriti nešto kasnije.

Glavni dojam koji se nameće nakon ove serije, a naši su pažljiviji čitatelji to sigurno već uočili, jest opći terminološki nered i potpuni nesklad u podacima o našim otocima. Kada se tome pridodaju zastarjeli i netočni zemljovid (uglavnom pretiskani iz starijih njemačkih izvora, vjerojatno kad im isteknu autorska prava) dobije se jedna potpuna, nerazumljiva i neshvatljiva zbrka, neovisno o tome publiciraju li ih državni organi, ugledne leksikografske ustanove ili izdavači potaknuti željom za brzom zaradom.

Tako je moguće da mi još sada uopće ne znamo koliko ukupno imamo otoka, koji je najveći naš otok, ne zna se koji je otok najgušće naseljen, ne zna se koliko točno ima naseljenih otoka, za mnoge otoke nemamo ut-

Sušac - nenaseljeni ali svjetioničarima nastanjeni otok

vrđenu površinu i visinu, mnoštvo hridi i grebena nema uopće svojih imena i sl. Kada se tome pridoda da za mnoge otoke postoje potpuno netočni podaci, koje je jednom netko napisao a oni se poslije nekritički prepisuju, onda se shvaća da u cijelom našem pristupu otocima vlada pravi nered. A to samo znači da Hrvatska nikada do sada nije u cijelosti prihvatila činjenicu da je među europskim zemljama s najvećom razvedenošću obale i s najviše otoka, koji sačinjavaju tek 5,8 posto ukupne površine njezina kopna, ali su nesporno njezin najvrijedniji dio. A otoci zaista nisu samo vrijednost nego i obveza.

Valja raščistiti terminološku zbrku o našim otocima. Da je otok kopno sa svih strana okruženo vodom (jer postoje otoci u rijekama i jezerima) to zaista uopće nije sporno. Takvih, uvjetno rečeno pravih otoka, kako tvrdi *Nacionalni program razvitka otoka*, ima točno 718, iako ih je u detaljnom popisu, koji je na kraju priložen, petnaestak više, a podatak navode (zapravo međusobno prepisuju) i sva ostala leksikografska izdanja. Nekada su se, što više nije slučaj, razlikovali otoci i otočići (školji), pri čemu je granica među njima bio opseg od 10 km. Postoje nadalje i hridi (ponegdje se nazivaju i kamici), a to su otoci sa znatno manjim opsegom (po nekim izvorima ispod 1,5 km), zapravo otoci koji nemaju vegetacije, osim halofitne koja je u stanju podnijeti jaku koncentraciju soli (navodi se da takvih ima 389, iako ih je u popisu približno pedesetak manje). Postoje još i grebeni (koje zovu i sike, ploče ili kameni zubovi) za koje se tvrdi da ih ima 78 (nabrojili smo ih 79, ali ih je vjerojatno više jer se ponegdje umjesto broja spominje riječ nekoliko, a mi smo uzimali samo dva). Kao definicija hridi navodi se da su to manji otoci vrhovi kojih su iznad razine mora, za razliku od definicije grebena kojih su vrhovi (zaista tako piše) ispod razine mora. Kako se ne navodi do koje dubine, kada bi se takva definicija doslovno

Stijene u moru ispred tvrđave Sv. Lovrijenca u Dubrovniku

Pogled na Trogir

primijenila broj naših otoka bi se zaista neočekivano umnožio. Tada bi se u otoke svrstale sve moguće ribarske pošte i brakovi koji su uglavnom morska uzvišenja, svojevrsna morska brda. No unatoč nepreciznosti može se zaključiti da se pritom mislilo na one otočiće (hridi) vrhovi kojih su pod utjecajem plime i oseke povremeno iznad ili ispod mora. U ovoj maloj terminološkoj zbruci oko pojma otočića, hridi i grebena nije nigdje navedeno koja je najmanja veličine potrebna da se neka stijena koja strši iz mora, kakvih uz svaku otočku i kopnenu obalu ima zaista

mного, ne svrstava u otoke. To bi bilo nužno jer ljudskim djelovanjem mnogi takvi "otočići" i nastaju i nestaju, a među njih bi se mogao svrstati i svaki veći kamen u nekoj plitkoj uvali.

Očigledno je da bi, uz terminološko raščišćavanje, trebalo utvrditi jedan potpun i detaljan katalog svih naših otoka, hridi i grebena, pri čemu bi svi bezimena (*Nacionalni program razvitka otoka* spominje ih 114) morali dobiti svoja imena i točan položaj na specijalnim kartama. Za njih, ali i za sve preostale, valjalo bi odrediti točnu površinu, opseg i visinu

jer takvih podataka (koji i zbog raznolikosti imaju upitnu vrijednost) ima samo za stotinjak najvećih. Dakako da sadašnjim otočanima neće biti nimalo lakše kada se konačno ustanovi točan i ukupan broj naših otoka, ali će pokazati i ozbiljnost i odlučnost državne vlasti da se konačno počne odgovorno odnositi prema posebnim i osjetljivim dijelovima svog teritorija. U krajnjoj liniji to je ono što i najmanje stoji. Valjalo bi se koristiti radom studenata geodezije i zemljopisa (a vjerojatno i nekih drugih fakulteta) tijekom ljeta. A zanimanje bi vjerojatno pokazali i strani studenti jer bi im to bio sadržajan i kvalitetan godišnji odmor. Zaista je nezamislivo da jedna suvremena zemlja, koja pokušava izraditi detaljne prostorne i urbanističke planove svih svojih općina i naselja, nema točan, ovjeren i vjerodostojan popis i katalog svojih otoka. To bi uostalom trebao biti i sastavni dio katastra zemljišta.

Tada se više ne bi događalo da se uporno, već desetljećima, navodi jedan podatak za kojega nitko ne zna kako je nastao, a svi ga drugi uporno i papagajski ponavljaju - 1185 otoka. U popisu spomenutog *Nacionalnog programa razvitka otoka*, koji često

navodimo jer je dokument prihvaćen u Saboru, uspjeli smo nabrojiti čak 45 manje ili točno 1140. No za obilaska naših otoka zamijetili smo da ni taj popis nije najprecizniji, posebno u navođenju nekih većih otočkih skupina, primjerice Paklenih otoka. Uostalom taj popis ne navodi ni neke manje premoštene otoke, kao da o otočkoj sudbini odlučuje veličina ili raspon nekog mosta. To su primjerice Nin te središta Tribunja, Kaštel Gomilice i Trogira. Što se pak Trogira tiče njegova je sudbina zaista bizarna. On je svrstan u otoke amandmanom pri usvajanju Zakona o otocima 26. ožujka 1999., iako svoju tisućljetnu opstojnost i graditeljsku cjelovitost ponajviše zahvaljuje činjenici da je oduvijek bio otok.

Vjerojatno bi se konačno razriješilo i koliko je otoka stvarno naseljeno i nastanjeno. Neko je vrijeme bilo uobičajeno, a miješalo se, na žalost, i u našim napisima, da su naseljenost i nastanjenost istoznačnice, a više se upotrebljavala riječ nastanjenost jer se činila ponešto hrvatskijom. To međutim zaista nije isto jer se naseljenost utvrđuje po postojanju posebnog naselja, a utvrđuje ih Zavod za statistiku uoči svakog popisa stanovništva. Tako imamo otoka s naseljima ali

Predvorje samostana na Košljunu blizu otoka Krka

bez stanovnika, poput Malih Srakana ili Škarde (na kojoj ipak živi nekoliko doseljenika), ali i nastanjenih otoka bez naselja, od kojih je najbolji primjer Ošljak (65 stanovnika) ispred Ugljana, koji je oduvijek uključen u naselje Preko. Nastanjeni su zatim i svi otoci sa stalnom svjetioničarskom posadom ili samostanom, poput primjerice Palagruže i Košljuna, ali i otoci s nekoliko stanovnika, poput Vrnika (kraj Korčule) ili najvećeg među nenaseljenim - Kornata (32,62 km²). Svemu tome valja pridodati i sve povremeno nastanjene otoke, dakle one na kojima su izgrađene kuće za odmor, a pretpostavlja se (jer takve evidencije nigdje nema, a broj se i stalno mijenja) da ih ima približno dvadesetak. Tada bi se moglo navesti da naseljenih otoka ima samo 45 (od kojih neki uopće nemaju stanovnika, a neki ih vrlo skoro neće imati), a povremeno ili stalno nastanjenih približno osamdesetak. No ni ovi podaci nisu najtočniji, kao uostalom ni svi ostali koje navode raznovrsna leksikografska izdanja.

Zaista je vrijeme da se konačno vjerodostojno ustanovi koji je hrvatski otok najveći što, primjerice, uopće nije beznačajno s promidžbenog stajališta. Oduvijek se govori da je Krk najveći, ali je proračunima iz 1992. i 1993. utvrđeno poklapanje njegove površine s površinom Cresa (405,78 km², čak do pete decimale). No valja reći da je površina Cresa izračunana

Naselje Lubenice na otoku Cresu

iz karte 1:5000, dok je površina Krka dobivena iz karte 1:20.000, jer manja karta još nije izrađena. Ipak to nikoga nije smetalo da Krk po inerciji i dalje navodi na prvome mjestu. No kako more u Jadranu kontinuirano raste, prosječno od 1 do 1,5 milimetra godišnje, položeniji se Krk znatno brže smanjuje. Po novijim računanjima Geodetskog zavoda u Rijeci na temelju više karata dobiveno je da Cres ima između 405,78 i 407,07 četvornih kilometara, a Krk od 405,78 do 406,27. Stručnjaci su Geodetskog fakulteta u Zagrebu u međuvremenu utvrdili 407,5 km² za Cres i 405,2 km² za Krk. To bi značilo da je konačno ipak ustanovljeno da je Cres najveći, što je na određeni način i pravedno jer je taj veliki i slabo nastanjeni (ali naseljeni jer ima mnoštvo naselja) otok još u antičko doba umjetnim prokopom kod Osora odvojen od Lošinja. Da to nije napravljeno ne bi sada oko primata u veličini bilo nikakve dileme. Krk je, međutim, otok s najviše evidentiranih naselja (čak 69) iako nema i najviše stanovnika. Taj primat za sada drži Korčula koja ima 17.038 stanovnika.

Vjerojatno bi konačno valjalo utvrditi i koji je naš otok najgušće naseljen. U jednom smo našem napisu (*Građevinar* 6/1999.) pojasnili kako

Klifovi na pučinskoj strani Dugog otoka

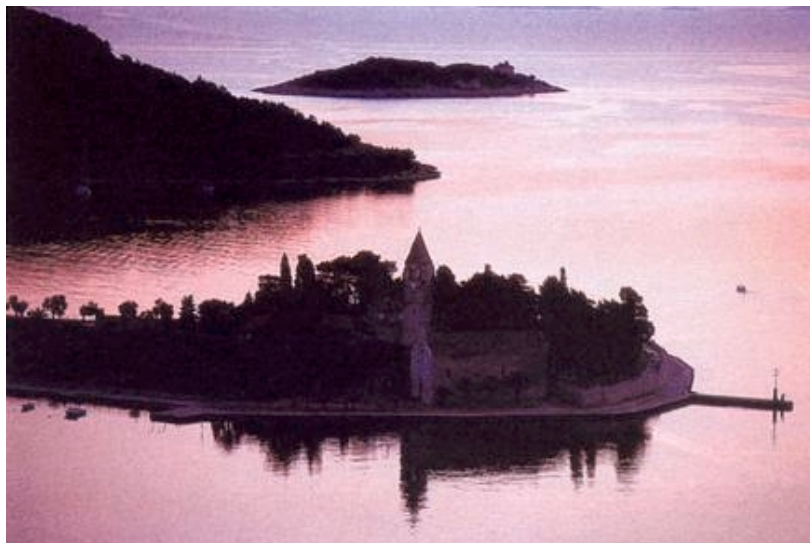

Most između kopna i otoka Vira

je došlo do nevjerojatne brojke od 2513 stanovnika Krapnja, kojemu su pribrojani stanovnici još nepriznatog naselja Brodarice na kopnu. Istini za volju valja reći da se u *Nacionalnom programu razvitka otoka* na jednom mjestu (na drugom je također naveden "točan" podatak) spominje brojka od 527 stanovnika, iako se nigdje ne navodi na koji je način utvrđena. Vjerojatno se ipak nekome toliko velik broj učinio nevjerojatnim pa ga je smanjio za gotovo dvije tisuće. No i na taj je način također dobivena najgušća otočka naseljenost od 1464 stanovnika po četvornom kilometru. Kada se zna da je tek trećina tog malog otoka naseljena (preostalo su polja i šume) i ta bi koncentracija stanovništva bila impozantna. No kako Krapanj stvarno ima jedva dvjestotinjak stanovnika, vjerojatno će se utvrditi da je Trogir naš najgušće naseljeni otok, jer Nin, Tribunj i Kaštel Gomilicu ionako nitko ne računa u otoke. No svi koji budu utvrđivali buduću naseljenost naših otoka trebali bi imati na umu u posljednje vrijeme vrlo raširenu pojavu da se na otocima prijavljuju i oni stalno prebivalište kojih je izvan otoka, najčešće u obližnjim gradovima. Na to ih vjero-

jatno tjera briga o imovinsko pravnim odnosima ili neke male povlastice koje otočani uživaju.

Stanje u popisima naših otoka dijelom se ogleda i u kartografiji, točnije u ponudi zastarjelih detaljnijih karata na tržištu. Na mnogima nema ucrtanih novijih cesta, često ni onih kojima upravo prolazite. Takve zastarjele karte izravno štete našem turizmu. Sličan je slučaj i s ponekim turističkim vodičima i peljarima. Vodiči su, uz leksikone i kuharice, jedine isplative publikacije i stoga je njihova ponuda na tržištu, posebno kada je riječ o većim i turistički razvijenim otocima, zadovoljavajuća. No poneki imaju toliko mnogo faktografskih i povijesnih pogrešaka da bi bez njih zaista bilo mnogo bolje. Za izdavanje takvih publikacija bila bi nužna određena stručna verifikacija, a to bi ujedno trebao biti poticaj jedinicama lokalne samouprave na otocima da izravno kontroliraju izdavačku djelatnost o svojim sredinama. Vezano uz kartografiju valja dodati kako je u prošlosti nanosena velika šteta određenim otocima i njihovim toponimima jer su kartografi najčešće dolazili s kopna, i to za Austro-Ugarske i za obje Jugoslavije. Speci-

Poluotočić Privo u gradu Visu

jalne su karte pojedinih otoka izradivali vojni stručnjaci za svoje potrebe i mnogi su toponimi ili krivo ubilježeni ili promijenjeni, najčešće ijekavizirani i prevedeni u književni standard, a potom usvojeni. Inače stanovništvo svih naših otoka govori raznim varijantama čakavskog dijalekta, osim dijelova Paga. Brača, Hvara i Korčule gdje se govori ikavski novoštokavski te Mljeta i Elafita gdje se govori novoštokavski ijekavski.

Sve naše otoke ujedno karakterizira karbonatna građa iz razdoblja krede s vapnencima i dolomitima, vegetacija makije i češvine (osim većeg dijela Krka i sjevernog Cresa), blaga mediteranska klima (sa srednjim srpanjskim temperaturama od 24° C i 6° C u siječnju), slaba naseljenost (osim na Lošinju, Rabu, Ugljanu, Murteru i Čiovu) i nepostojanje vodotokova, iako na nekim otocima ima i jezera i podzemnih voda.

U razradi *Nacionalnog programa razvitka* otoka i kasnijeg Zakona o otocima, otoci su po razvijenosti svrstani u nekoliko skupina, pri čemu je 13 svrstano među najrazvijenije. Zanimljivo jest da su među njima zapravo svi otoci koji su mostovima povezani s kopnom, ili su toliko blizu kopnu da su s njim povezani čestim i redovitim trajektnim vezama. Najra-

zvijeniji je Krk, koji je gospodarski razvijeniji od obližnje obale, a slijedi ga Pag koji je također mostom povezan s obalom. Isto tako osmo, deveto i deseto mjesto zauzimaju Čiovo, Murter i Vir, također otoci koji su s kopnom povezani mostovima, a oni su primjerice razvijeniji od Hvara i Korčule. Ti podaci znače da čim se neki otok mostom poveže s obalom njegov. Svi su ti otoci vrlo blizu kopna, što je također velika razvojna prednost, ali rječita je činjenica da se među najrazvijenije svrstava Vir (inače pravo čudo bespravne gradnje), koji je do izgradnje mosta 1976. godine pripadao najnerazvijenijim otocima.

Stalna i čvrsta veza s kopnom velika je razvojna prednost i stoga valja pokušati izgraditi mostove svugdje gdje to nije preskupo i gdje za to ima razvojnih opravdanja. To se ponajprije odnosi na lijepi otok Krapanj koji bi za premošćivanje plitkoga morskog prolaza uz nasip trebao most dug najviše 120 metra. Iako je ideja o mostu povezala sve Krapljane i u zemlji i u inozemstvu, te iako je skupljena i određena svota novca (dio kojega je navodno potrošen za neuspješna politička lobiranja), od te ideje barem za sada nema ništa. Drugi je most za Pašman (dug više od 2200 m), gradnja kojega se najavljivala, ali u ovom

trenutku nije naročito izgledna. Taj most nije toliko značajan za razvoj Pašmana i Ugljana (koji su međusobno povezani mostom), ali bi izuzetno mnogo značio za otoke srednjega i vanjskog niza zadarskog arhipelaga, posebno za Iž, Ravu i Dugi otok koji bi se trajektima, umjesto sa Zadrom, tada povezivali s nekom lukom na zapadnoj strani Ugljana ili Pašmana, a ujedno bi to bio i najbrži prilaz za posjetitelje Kornatskog otočja. Treći bi predviđeni most, izgradnja kojega je ujedno i najneizvjesnija, povezo kopno s Čiovom i onemogućio da povijesni gradić Trogir (uvršten u spisak svjetske graditeljske baštine) bude tranzit za sav automo-

Put usječen u pijesak otoka Suska

bilski i kamionski promet prema Čiovu. To bi ujedno značilo da lijepa trogirski riva ne bi više bila parkiralište, vjerojatno bi se i pokretni most prema Čiovu ponovno počeo otvarati, a jednom bi se možda mogao sadašnji kamioni most prema kopnu zamijeniti pokretnim koji je na tom mjestu stajao stoljećima. Razlozi gradnje mosta prema Čiovu prvenstveno su dakle zasnovani na zaštiti graditeljske baštine i stoga će se to jednom morati napraviti. Za ostale mostove prema otocima nema u dogledno vrijeme nikakva opravdanja, čak ni

za onaj između Pelješca i Korčule zbog slabe prometne povezanosti najjužnijih dijelova Hrvatske.

No činjenica da je most presudna razvojna vrijednost trebala bi u poticajnim planovima razvoja potpuno isključiti one otoke koji su s kopnom povezani čvrstom prometnom vezom. Sada to nije slučaj jer se malim raspoloživim financijskim sredstvima potiču zapravo svi budući da i oni najrazvijeniji imaju svojih nerazvijenih područja. Takva se politika pretvara u svoju suprotnost, razvijeni postaju još razvijeniji, a nerazvijeni još više zaostaju. Znakovit je primjer Krka stanovnici kojega su se zahvaljujući Zakonu o otocima riješili mostarine (što je sasvim u redu), ali tužno zvuči primjer kako se povoljni otočki poticajni zajmovi najbrže i najlakše realiziraju na ovom otoku. Jer dobro smo zapamtili tvrdnje gradonačelnika Visa ing. Ante Acalinovića, koji je u ovoj seriji (*Građevinar* 3/2000.) izjavio kako je razlika između Visa i Brača veća nego između Brača i Splita. A Brač je svrstan tek na sedmo mjesto po gospodarskoj razvijenosti.

U dosad usvojenim i sprovedenim mjerama ima mnogo dobrih namjera, pa i rezultata, popravljena su brojna pristaništa i ceste, poboljšana vođoposkrba i mnogi su otoci dobili brze veze s kopnom. No ipak je do-

jam da su problemi tako veliki da ih je nemoguće rješavati integralno i da najugroženiji otoci moraju dobiti apsolutno prvenstvo. To su ponajprije oni rubni, pučinski otoci koji su i najviše udaljeni od kopna. Za neke više naprosto nema nade ili im se više ne može pomoći. Prvenstveno se to odnosi na Premudu, Škardu, obje Srakane i Biševo. Za prestale nešto veće i naseljenije još ima nade i oni trebaju dobiti apsolutni prioritet, a to su: Susak, Dugi otok, Žirje, Vis, Lastovo i Mljet. U njihovo spašavanje valjalo bi usmjeriti sva raspoloživa sredstva i mnogo više ideja posebno onih vezanih uz razvoj gospodarstva. Zaustavljanje propadanja tih otoka dalo bi pravi zamah svim ostalima.

Dojam je potom da se u revitalizaciji otoka ne primjenjuju mnoge poticajne mjere koje uglavnom ne stoje mnogo. Valjalo bi nešto napraviti na međusobnom boljem upoznavanju otočana i ostalog stanovništva Hrvatske. Za to je možda najbolje poticati organizirani boravak školske djece s kopna na slabo naseljenim i dalekim otocima, za što bi se mogle uporabiti napuštene škole, vojarnje ili posebno uređena šatorska naselja. Školska bi djeca zajedno s otočkom mogla sudjelovati u pošumljivanju, skupljanju plodova ili čišćenju divljih odlagališta, ali bi prava korist od takvih boravaka bilo bolje međusobno upoznavanje te postupno razbijanje uro-

đenog nepovjerenja otočana prema strancima. Jer neki se otoci jednostavno neće moći revitalizirati bez doseljavanja i stoga navikavanje na takav korak treba započeti još u školskim klupama.

Valjalo bi nadalje za one najmanje naseljene otoke poticati veze s nekim gradovima u unutrašnjosti. Takvih primjera ponegdje ima, ali oni su spontani i slučajni. Veći bi i gospodarski razvijeniji gradovi mogli preuzeti patronat nad nekim manjim otokom, pomagati idejama i manjim donacijama u rješavanju infrastrukturnih problema, a zauzvrat bi stanovnici tih gradova imali prednost pri otkupu građevinskih parcela u općinskom vlasništvu, a možda i u uređivanju posebnih manjih naselja. Radi primjera valja istaknuti da je dovršetak ceste između Vele i Male Rave za taj otok od životne važnosti, a stoji manje od uređivanja neke veće ulice u, uzмимо, Varaždinu ili Koprivnici. Uostalom vjerojatno bi se građani takvih gradova rado odazivali i na posebne zajedničke dobrovoljne akcije u rješavanju nekog problema "svog" otoka.

Život je na otocima izvan ljetnih mjeseci vrlo težak, nezanimljiv i dosadan. Oni koji na njega nisu naviknuti vrlo ga teško podnose. Pokazao je to primjer s naseljavanjem prognanih Vukovaraca u napuštene vojne stanove na Visu. Danas, nakon desetak godina, gotovo ni jedan Vukovarac nije ostao na otoku. Na otocima stoga valja pokušati poticati zabavne sadržaje, ali i graditi što više sportskih dvorana i terena, po mogućnosti i zatvorenih bazena. Za takav bi se program morali pronaći izvori financiranja. Mladima koji su na otoku ostali treba pokušati pružiti što više zabave kako se ne bi u apatiji okretali drogi koja je danas sve veći i sve rašireniji problem. Sve bi kulturne ustanove, uključujući i one amaterske, koje se sve ionako financiraju iz proračuna, trebalo poticati i financijski stimulirati da što više i što češće gostuju po

Zlatni rat u Bolu na Braču

otocima, posebno tijekom dugih zimskih mjeseci. Slično bi se, ali poreznim olakšicama, moglo učiniti i s raznim muzičkim sastavima ili pjevačima. Takve stvari ne stoje mnogo, ali su njihovi učinci veliki i mnogostruki. Otočanima mogu pružiti osjećaj da nisu sasvim ostavljeni i napušteni, a za one koji dolaze ti bi posjeti mogli biti i zgodna turistička promidžba i poticaj da pojedini otok posjete i tijekom ljeta.

Slatina kod Prožure na otoku Mljetu

U rješavanju infrastrukturnih problema najvažnije je dakako pitanje prometnog povezivanja, posebno važno za život i opstanak najudaljenih otoka. Taj dio programa poticanja razvoja otoka uspješno teče i bilo bi zaista vrijedno da svi naseljeni otoci, kao što je u Zakonu o otocima obećano, što prije dobiju tri brze veze svakog dana. Pritom ne treba zanemariti ni zračni prijevoz tamo gdje je to moguće (Vis, Hvar, Korčula, Lastovo...), čemu pripada i uporaba hidroaviona što je relativno nova ideja. U rješavanju problema vodoopskrbe treba i dalje proširivati i osiguravati vodoopskrbu s kopna svugdje gdje je to potrebno ili moguće, ali kod udaljenijih otoka valja se što više koristiti alternativnim izvorima, koji uključuju crpenje i preradu podzemnih voda, kojih na mnogim otocima

ima više nego što se vjerovalo. Kod manjih otoka ne treba zanemariti ni iskorištavanje kišnice s kojom su otočani preživljavali stoljećima. Idealno bi bilo da otoci imaju više alternativnih izvora koji bi se mogli uključivati u ljetnim mjesecima ili u slučaju havarije. Također bi bilo nužno da voda s kopna poteče do Visa i Lastova, kojima je to bilo davno obećano, a do Lastova su čak i položeni podzemni cjevovodi.

Stanje s odvodnjom otpadnih voda na našim otocima uglavnom je mnogo teže od vodoopskrbe. Rijetka su obalna naselja s potpuno izgrađenim kanalizacijskim sustavima, a još rjeđi sustavi s potpunim pročišćavanjem. Svi su postojeći sustavi ili nekompletni ili nadograđeni na sustave većih hotelskih kompleksa, a nerijetko su u takvu stanju da zahtijevaju temeljitu rekonstrukciju. Mnoga priobalna naselja, čak i neka veća turistička središta, nemaju uopće riješen problem odvodnje otpadnih voda. To redovito nemaju ni naselja u otočkoj unutrašnjosti, iako i njihove otpadne vode mogu zbog poroznog tla zagaditi okolno more, ali i rijetka vodocrpilišta. No dojam je da je kod svih svijest o gradnji sustava za odvodnju sazrela, i da su svi svjesni da bez toga nema pravog

razvitka turizma, te da će odvodnja u vremenu što dolazi najvjerojatnije biti glavna otočka preokupacija. Posebno je teška situacija u dugačkim otočkim zaljevima koji su okrenuti prema zapadu ili sjeverozapadu i imaju slabu izmjenu morske vode, poput zaljeva Vele Luke na Korčuli, Staroga Grada (na Hvaru), uvale grada Paga i uvale Klimno na otoku Krku. No i taj se problem pokušava rješavati.

Najteža je situacija s odlaganjem otpada. To je potpuno i zadovoljavajuće riješeno na Kvarnerskim otocima, gdje postoje i dobro uređena odlagališta. Riješeno je to i na otoku Viru, zahvaljujući mostu i odvozu otpada na zadarsko odlagalište. S manjih zadarskih, šibenskih i dubrovačkih otoka otpad se više ili manje redovito odvozi na odlagališta na kopnu. No na ostalim većim otocima otpad se uglavnom odlaže na neuređena, a često i "divlja" odlagališta. Taj bi problem valjalo početi sustavno rješavati odabirom i izgradnjom te opremanjem većih sanitarnih odlagališta s razvrstavanjem otpada koje može uključivati i kompostiranje, a ne treba isključivati ni paljenje.

Ulica u Sudurdu na otoku Šipanu

Zdravstvena infrastruktura na otocima redovito je zadovoljavajuća, osim na onim najmanjim gdje su povremeni dolasci liječnika za pretežno staračko stanovništvo uvijek nedovoljni. Treba odati priznanje Ministarstvu zdravstva koje je u posljednjih nekoliko godina sustavno obnavljalo ne održavane i zapuštene ambulante gotovo na svim otocima. Boljoj zdravstvenoj zaštiti pridonosi i raširena izgradnja heliodroma te hitno odvođenje pacijenata u bolnice na kopnu. Za otoke šibenskog arhipelaga dobrom se idejom, usprkos povremenom nezadovoljstvu, pokazalo uvođenje posebnoga bolničkog broda, a to bi možda bilo primjenjivo i za neke druge skupine manjih otoka. Za slično se rješenje, ali za školovanje otočke djece, zalaže i agilni doc. dr. sc. Vladimir Skračić s Filozofskog fakulteta u Zadru. Ta zanimljiva ideja vjerojatno je vrlo primjenjiva za osnovno školstvo za skupinu zadarskih otoka, a i za neke druge skupine manjih otoka. No ona bi možda bila primjenjiva i za neke druge otoke, ali za srednje škole između onih otoka koji nemaju dovoljno učenika za samostalne škole. Poznato je naime da se rijetki otočani koji školovanje nastavljaju na kopnu vraćaju na rod-

Bjeloglavi sup s otoka Cres

ni otok. Općenito je problem školovanja jedan od najvažnijih za opstojnost stanovništva na otocima i bilo bi nužno što prije izraditi programe koji bi djeci na otocima omogućili uporabu suvremenih tehnologija, posebno Interneta. Uostalom takva su rješenja i najjeftinija. Za razrađene i osmišljene programe vjerojatno bi kao donatori pokazali zanimanje i svjetski proizvođači i softvera i hardvera. Uostalom to bi donijelo otočkoj djeci i omladini i najkvalitetnije moguće obrazovanje te bi se sadašnje ograničenje vrlo brzo pretvorilo u svojevrsnu prednost. Ujedno bi suvremene tehnologije pružile mogućnost i za neka nova zapošljavanja otočana i to ne samo u školstvu. Stoga bi informatizacija naših otoka trebala dobiti državni prioritet, posebno i stoga što su svi otoci povezani dobrim i kvalitetnim telefonskim vezama.

Najavili smo već da ćemo nešto reći i o Zakonu o otocima, objavljenom u *Narodnom novinama* 9. travnja 1999. Taj je Zakon (kojemu bi vjerojatno bolje pristajao naziv: Zakon o naseljenim i nastanjenim otocima) značajno poboljšanje u odnosu državnih organa i uprave prema naseljenim, nastanjenim i povremeno nastanjenim otocima, iako kao i mnogi naši zakoni pati od poznatog "normativnog optimizma", tj. uvjerenja da će se problemi rješavati kada se zakonski evidentiraju i normiraju. Zakon predviđa, ali i priželjkuje, izradu programa održivog razvoja, bolje prometno povezivanje, upravljanje otočkim lukama, regulaciju odnosa u lovu i ribolovu, propisuje državne poticajne mjere za gospodarski razvitak, a najavljuje i posebne državne programe razvoja. Uz još neke mjere Zakon predviđa i precizne rokove, pa je tako predviđeno da u roku od četiri godine, dakle 2003., svaki otok mora imati "najmanje tri povratne veze dnevno, od kojih barem dvije brzo-brodске". Zaista je nezamislivo da će te godine s tri povratne veze biti povezani i neki otoci koji su po de-

Ostaci rimskog hrama na Brijunima

mografskom stanju i gospodarskoj razvijenosti uvršteni u prvu skupinu: Male Srakane, Maun, Prvić (kvarnersko područje), Goli, Sv. Grgur, Škarda, Babac, Šćedro, Sv. Andrija, Sušac te Kornati i otoci Žuško-sitske skupine. To su nenastanjeni, slabo nastanjeni ili povremeno nastanjeni otoci, ali nikada nisu imali, a vjerojatno nikada neće ni imati, ni jednu povratnu brodsku dnevnu vezu.

No Zakon je najavljivao i predviđao razrješavanje glavnoga otočkog problema - brojne napuštene i ruševne stambene zgrade i neobrađene poljoprivredne površine. Od rješavanja toga se uoči izglasavanja u Saboru potpuno odustalo i time je Zakon potpuno iznevjerio velika očekivanja. Odustalo se zbog povika i pritiska, koji su stizali i iz otočkih sredina, da se radi o novoj i tihoj nacionalizaciji. Na otocima se naime desetljećima, posebno nakon uspostavljanja Jugoslavije, ionako usitnjeni posjedi nisu dijelili, a nasljeđivanje se obavljalo bez evidentiranja u zemljišnim knjigama, a isti je slučaj bio i sa stambenim zgradama. Kako je upravo u to vrijeme nastupilo i veliko iseljavanje otočana, zamršene je vlasničke odnose gotovo nemoguće utvrditi, a brojne su kuće su desetljećima zatvorene i često urušene, nerijetko i u većim turističkim središtima, te polja neobrađena i zapuštena. Tako su današnji otočani svojevrsni taoci svo-

jih širom svijeta raseljenih, a često i davno umrlih prethodnika. Ima potpuno napuštenih naselja (posebno u unutrašnjosti otoka), ali i naselja gdje je i više od 80 posto zgrada prazno i napušteno, a mlade su obitelji prisiljene na skupim i teškim građevinskim terenima graditi nove kuće, koje najčešće grade u blizini obale. Ujedno je preostalo otočko stanovništvo

ogorčeniji otočani takav odnos, ali i ukupan dosadašnji odnos prema otocima, tumače činjenicom da slabo nastanjeni otoci daju vrlo malo glasača i da stoga nisu zanimljivi političkim strankama. Za njih je sudbina otoka samo jedan zvučan i uvjerljiv argument u političkoj borbi i ništa drugo. Posebno što su donedavno, a to je zaista točan i tužan podatak,

potom bila prokopana. Tako su nekada otocima bili Rovinj, Primošten, nekoliko Kaštela, Vranjic i dio Dubrovnik koji je nasipanjem Straduna prestao biti otok. No bili su to i gradovi koji su kao otoci neko vrijeme bili umjetnim prokopavanjem poput Poreča, Zadra i Cavtata. Kada se tome pridodaju često spominjani Trogir te Nin, koji je jedno od starih narodnih biskupskih sjedišta i sjedište starih hrvatskih vladara, gotovo da smo uključili sve ono što je u Hrvatskoj najvrjednije. Posebno to vrijedi i za prirodne znamenitosti. Na otocima su tri nacionalna parka (Mljet, Kornati i Brijuni), jedan park prirode (Telašćica) te brojni posebni botanički i ornitološki rezervati, rezervati šumske vegetacije, park-šume i zaštićeni krajolici te spomenici prirode i parkovne arhitekture. Valja još dodati da su na našim otocima čak 664 zaštićena spomenika kulture, od kojih je većina uključena u registar spomenika, a manji je dio pod preventivnom zaštitom. Kada se sve to sagleda stvarno je teško zamisliti kako bi Hrvatska izgledala bez svojih sadašnjih i bivših otoka i koliko bi bila siromašnija.

Valja dodati kako se često spominju i ističu obalni gradići, a zanemaruju naselja u otočkoj unutrašnjosti koja također imaju mnoštvo skrivene ljepote i sklada. Uostalom to su i najtipičnija hrvatska naselja jer su utvrđene gradove najčešće utemeljili Bizanti i Venecijanci. Slavensko je stanovništvo, a to smo isticali u našim napisima, bježalo u unutrašnjost iz sigurnosnih razloga, ali i u potrazi za plodnim poljima jer je uglavnom bilo mnogo više okrenuto iskorištavanju plodova zemlje negoli plodova mora. To, međutim, ipak nije mnoge otočane sprječavalo da u prošlosti i danas budu slavni brodograditelji, pomorci i uspješni ribari. Valja dodati da je na otocima posebno uočljivo kako je naša politika zaštite prirodnih i kulturnih vrijednosti često ograničavajući a ne poticajni čimbenik za otočko stanovništvo. To posebno vrijedi

Pogled na Kornate

zbog usitnjenog posjeda prisiljeno napuštati i zanemarivati poljoprivrednu proizvodnju, a plodna otočka polja (od kojih su neka vrlo prostrana), koja su vrlo pogodna za zdravu i ekološku poljoprivredu, uglavnom su zapuštena i neobrađena. Dojam je da se razrješenju ovog najvećeg i najtežeg problema naših otoka prišlo pomalo i bez osiguravanja opće društvene i političke suglasnosti. Jer poštivanje nepovredivosti privatnog vlasništva ne smije ugroziti budući život na našim otocima, čega su bili duboko svjesni i stari otočki statuti. Neki

mного bolje prolazili gotovo svi oni otoci čija je lokalna vlast bila više po volji državnim organima.

Zaključujući cijelu ovu seriju valja još jednom istaknuti da je na otocima sačuvan najveći dio kulturne i prirodne baštine koju država Hrvatska posjeduje, posebno kada se tome pridodaju i oni naši gradići i gradovi koji su u prošlosti bili pravi ili umjetni otoci. Naime nekad su se iz sigurnosnih razloga gradovi najčešće gradili na otočićima blizu kopna ili većeg otoka, a nerijetko su građeni i na poluotocima čija je veza s kopnom

za nacionalne parkove Mljet i Kornate koji su uglavnom smješteni na privatnom vlasništvu, što vlasnicima nameće brojna ograničenja, a donosi vrlo malo prednosti. Sličan je slučaj s graditeljskom baštinom, posebno sa zaštićenim urbanim i ruralnim sredinama, koje se najčešće zbog nedos

tatka novca ne održavaju, a vlasnicima često zagorčavaju život. Otoci su posebna mjesta, u prošlosti često mjesta prognanih, to su mjesta ođeljenosti i osame. U ovom svojevrsnom zaključku to ističemo i stoga što je svaki otok potpuno različita sredina i sličan jedino sam sebi. Sto

ga svaki razvojni program, ukoliko želi biti iole uspješan, mora biti prilagođen svakom pojedinom otoku. Jer neke muči cesta, neke voda, neke gospodarstvo, neke sve pomalo, a neke možda i ništa od toga, ali opet zbog toga nisu baš najsretniji.

Branko Nadilo
